

ואל אור החיים נתתי לבי ועיני שבלי

המשה תומשי תורה

אור החיים

עם פירוש נפלא
המשולב בתוך דבריו הק'

תורה

עם תרגום אונקלוס

מוגה מכת"י ומדפוסים ראשונים

פירוש רש"י

מוגה מכת"י ודפוסים מתוקנים

אור החיים המנוקד

עם ביאור משולב

המיוסד על פי החיבורים

ביאור 'מאורי אור' וילקוט 'מאורי החיים'

א א אלה הדברים אשר דבר משה א אלין פתגמיא די מלל משה
 עם כל ישראל בעברא דיידנא אל כל ישראל בעברא דיידנא

רש"י

א (6) אלה הדברים. לפי שהן דברי תוכחות, ומנה
 כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום צהן, לפיכך
 סתם את הדברים והזכירן ברומ מפי כבודן של ישראל
 (ספרי 6): א כ כל ישראל. אילו הוכיח מקמתן, היו

אור החיים

שמצינו שאמר להם (במדבר כ ז) 'שמעו נא המורים',
 לא אמר דבר זה לכללות ישראל אלא לחלק אחד
 שהיו מורים הוראה, וכן אמרו בספר הזהר, אבל
 לכל ישראל לא דבר קשות זולת אלה. והוא מה
 שדקדק לומר אל כל ישראל, פרוש, אל כלם הוא
 שלא דבר קשות אלא אלה, אבל לקצתן ימצא
 שדבר קשות חוץ מאלה:

עוד ירצה לרמוז חשבון ימים אשר הוכיח לישראל
 שהם במספר אלה, וכן מוכיחים הכתובים,
 כי באחד לחודש שבט התחיל לדבר אליהם, דכתיב
 (פסוק א) 'בעשתי עשר חודש באחד לחודש', והוא
 נצפן בז' באדר (קידושין לה), הרי ל"ו כמספר אלה,
 שבהם דבר הדברים של התוכחות האמורים
 בענין:

עוד ירמוז על דרך מה שאמרו בגמרא (יומא יט): אמר
 רבא 'ודברת בס' (להלן ו ז) ולא בדברים בטלים.
 ע"כ. מכאן שאסור לדבר זולת בדברי תורה ויראה.

אור תורה

מוסר. וכשאנו הולכים לשמוע מוסר מפי קדושים אשר בכל
 קהילות, כשם שבדור משה זכו כולם לברכה כך אנו זוכים
 כדכתיב (תהלים קטו יד) 'יוסף ה' עליכם' וגו'.
 (מאור החיים לתלמיד רבינו)

תורת חיים

שאסור לדבר זולת בדברי תורה ויראה. וכן כתב רבינו בפרשת פינחס (במדבר טו ג): ומצאתי לחסידי ישראל (רבינו זיה אבות פ"א מ"ו) שכתבו כי
 פה של לומדי תורה דינו ככלי שרת אשר ישרתו בס בקודש, כי אין קדושה כקדושת התורה, ולזה אסור לדבר בו אפילו דברי חול,
 הגם שאין בהם דברים האסורים.

אור החיים המבואר

א. אלה' - רק אלו הדברים אמרם משה מעצמו

העובר את פי ה'. וכן אמרו רבותינו ז"ל (מגילה לא): קצת
 שבמשנה תורה - הכתובות בפרשת כי תבוא (להלן פרק כח)
 אינם כאותם הקללות הכתובות בספר ויקרא, שהם נאמרו על
 ידו מפי הגבורה, אלא כאן משה מפי עצמו ומדעתו הוא
 שאמרן ולא נצטווה לאומרן. ולא קללות אלו לברם נאמרו
 מפי עצמו, אלא אפילו מה שתורו משה ופרש בספר זה את
 מאמרי ה' ומצוותיו שכבר נאמרו בחומשים תפודין, לא
 נצטווה מפי הגבורה עשות כן - לכופלם שנית ולאומרם
 לישראל, אלא מעצמו ומדעתו הוא שתור על הדברים הללו

א (א) אלה הדברים וגו'. אלה מעט הקודם,
 פרוש, לפי שאמר אשר דבר משה,
 שהם דברי עצמו, שכל הספר תוכחות ומוסר
 משה לעובר פי ה', ואמרו ז"ל (מגילה לא): קללות
 שבמשנה תורה משה מפי עצמו אמרן, ואפילו מה
 שתור ופרש מאמרי ה' הקודמין לא נצטווה עשות
 כן, אלא מעצמו חזר הדברים, וחס הכתוב לומר
 כי כדרך שאמר משה מפי עצמו דברים כאלה, כמו
 כן במאמרים הקודמין אמר משה מפי עצמו איזה
 דבר, לזה אמר אלה הדברים, פרוש, אלה לבד הם
 הדברים אשר דבר משה דברי עצמו, אבל כל
 הקודם בארבעה חומשים לא אמר אפילו אות אחת
 מעצמו, אלא הדברים שיצאו מפי המצווה כצורתן
 בלא שום שנוי אפילו אות אחת יתרה או חסרה:
 עוד ירצה להגיד הכתוב שכל ארבעים שנה שהיה
 משה רועה ישראל במדבר, לא דבר להם
 קשות, זולת אלה הדברים הוא שדבר קשות. והגם

אלה הדברים (א א).

'אלה הדברים', כמו הדבורים, מה הדבורה הזאת עוקץ לזה
 ונותן דבש לזה, כך היא התורה. וככה המה דברים של
 משה, נותן דבש לטובים ועוקץ לשאינם טובים עם דברי

א (א) אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל.
 רבותינו ז"ל (ב"ר יב ג, ל א) אמרו, כל מקום
 שנאמר 'אלה' פסל את הראשונים. ולפי זה יש לפרש כוונת
 הכתוב כאן באומרו 'אלה' שבזה הוא מעט את הנאמר
 מקדם - בחומשים הקודמים. והפירוש, לפי שאמר הכתוב על
 הדברים אלה שהם הדברים אשר דבר משה, והיינו, שהם
 דברי עצמו ואינם מדברי ה', שכל הספר הזה [משנה תורה,
 ספר דברים] כתוב בו תוכחות ומוסר משה שאמרם אדם

אור החיים המבואר

שכבר אמרם מקודם^א. וְחַשׁ [ו-חושש] הַכְּתוּב שִׁיבוּאוּ אַנְשֵׁימַע
לְטוּעוֹת וְלוֹמְרֵי, כִּי בְּדָרְךָ שָׁאֲמַר מִשֶּׁה מְפִי עֲצָמוּ דְבָרִים בְּאֵינֶה
הַכְּתוּבִים בְּסִפְר מִשְׁנֵה תוֹרָה, כְּמוֹ כֵּן הוּא בְּמֵאֲמָרִים הַמְצוּיִים
בְּאַרְבַּעַה חוֹמְשִׁים הַקְּדוּמִין וְאַף בְּהֵם אֲמַר מִשֶּׁה מְפִי עֲצָמוּ
אֵינֶה דְבָר, וְאֵין כּוּלוֹ אֲמוֹר מְפִי הַגְּבוּרָה. קִוָּה [ל-כֵּן] אֲמַר
הַכְּתוּב כֹּאֵן אֵינֶה הַדְּבָרִים לְשׁוֹן מִיעוּט, פְּרוּשׁ, שֶׁהַקְּדִים
קוֹדֵם שֶׁהִבִּיא אֶת דְּבָרֵי מִשֶּׁה וְאִמַר כִּי רַק אֵינֶה לְבַד הֵם
הַדְּבָרִים אֲשֶׁר בְּהֵם דְּבָר מִשֶּׁה אֶת דְּבָרֵי עֲצָמוּ, אֲבָל כִּי
הַנֶּאֱמָר קוֹדֵם בְּאַרְבַּעַה הַפְּרָשִׁים, לֹא אֲמַר מִשֶּׁה אֶפְלוֹ אוֹת
אֲחַת מֵעֲצָמוּ, וְאֵין הֵם אֵינֶה הַדְּבָרִים שֶׁיִּצְאָאוּ מְפִי ה' הַמְּצַוֵּן
אֶת מִשֶּׁה לְאוֹמְרֵם, וְאַכֵּן הֵם נֹאמְרוּ עַל יַדֵּי מִשֶּׁה בְּצִוְרֵתָן
שֶׁנֶּאֱמָרוּ בְּרֵאשׁוֹן שְׁנוֹי, וְאֵין אֶפְלוֹ אוֹת אֲחַת יִתְרֶה עַל דְּבָרֵי
ה' אוֹת הַפְּרָה מְדַבְּרֵיו^ב.

ג. אלה' - רמז למנין ימי תוכחתו של משה

עוד יש לפרש שאין כוונת הכתוב באומרו 'אלה' למעט
איוה דבר אלא שירצה הכתוב בזה לרמז את השבוע שלושים
ושש הנמים אשר בהם הוכיח משה לישראל, שהם עולים
במספר [כגימטריא של] תיבת אלה' - שלשים ושש. וכן
מוכיחים הפתוחים שכך היו מספר ימי התוכחה, כי באחד
לחדש שבט התחיל משה לדבר אל ישראל, דברתי (פסוק א)
לעשתי עשר חדש באחד לחדש דבר משה אל בני ישראל
[עשתי עשר היום אחד עשר, הוא חודש שבט], והוא נאצל
[נגננ] ונסתלק בו באחד קידושין (לח)^א, ומאחד בשבט עד
לשבועה באדר הרי אלו ל"ו ימים, במספר אלה, שבהם דבר
משה את הדברים של התוכחות האמורים בענין^ב. ולכן
דקדק הכתוב לומר 'אלה', כדי לרמז את מנין ימי התוכחה.

ד. אלה הדברים' - שלא שח משה אלא בהם, ולא

שיחה בטלה

עוד יש לבאר שירמז הכתוב באומרו 'אלה' לשון מיעוט,
על דרך מה שאמרו הנמר (יומא א: ט) אמר רבא השח שיחת
חולין עובר בעשה, שנאמר (להלן ד' ו) 'ודברת בם', 'בם' ולא
בדברים פתלים. עד כאן, מכאן למדנו שאמור לאדם
מישראל לדרבן דיבורים בטלים וזאת בדרבן תורה ויראה^א.

ג. אלה' - למעט שמ' שנה לא דיבר קשות עם

ישראל

עוד יש לפרש שירצה להגיד הפתוח למעט באומרו 'אלה',
שכל אותם ארבעים שנה שהיה משה רועה ומנהיג את ישראל
במדינה, לא דבר קשות [דברי תוכחות] ולא נוף בהם
כלל, וזאת אלה הדברים שבספר זה, שרק בהם הוא שדבר
אל ישראל קשות והוכיחם בשבט מוסורי^א. והנם שמצינו דברי
תוכחה אף קודם לכן, בענין מי מריבה (במדבר כ'), שאמר
להם דברים קשים שמעו נא הפתלים, ונמצאנו למדים שכבר
היה לעולמים שהוכיח משה את ישראל וגער בהם, מכל
מקום אין זה סותר לדברינו האמורים עתה, כי בענין מי
מריבה לא אמר משה את דבר זה להם לומר שיראה, אלא רק
לחלק אחד מהם, והם אלו שהיו מורים ההוראה ואמרו למשה
שיוציא מים מסלע אחר, שהיו מתכוונים לנסות כח עליון
אם יוציא מכל סלע, או מסלע זו לבד^א, וכן אמרו בענין
תיקוני החרה (תיקון כא מד). שהיו מורים הוראה למשה^ב.

א. אף שכתב רבינו דספר דברים משה מפי עצמו אמרן, עם כל זה פשוט
שכתב זאת משה על פי ה'. וכן מבואר בב"ב (טו) על שמונה פסוקים
שמיימת שם משה וכו' וכו' (להלן טו), דעה כן הקב"ה אומר ומשה אמר
וכותב, מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע. וכן מוכח בסנהדרין
(טו) דאיתא: 'כי דבר ה' בוך' (מגדל טו טו), וכן האומר אין תורה מן השמים.
ואפילו אמר כל התורה כולה מן השמים, חוץ מפסוק זה שלא אמרו
הקב"ה אלא משה מפי עצמו, זהו 'כי דבר ה' בוך'. ע"כ. וראה בספרי
(שלח קפ). וכן תירצו בשו"ת מהרש"ם (ת"ט פ"ט ט"ז ט"ז) ובכלי חמדה דברי
רבינו, וכן נראה מדברי אברבנאל (פסקאמתו לפני דמיס), עיי"ש. וכ"כ בספר
תולדות יצחק בריש פרשתן לגבי התוכחות, אמנם לגבי המצוות שנאמרו
בספר הזה, כתב שהיו מפי ה', עיי"ש. וראה ברמב"ן כאן ובפרשת בחוקתי
(ויקרא טו טז). ב. בכלי חמדה כתב דאין כוונת רבינו על כל הדברים אשר
דבר משה בספרים אלו, דהרי מצאנו בענין שעיר החטאת אשר דרש משה
(ויקרא יט ט), שאמר הדבר מפי עצמו, שהיו האמת היה עם איהן שלא שפע
להקל בקדיש דורות (נחמט טז טז). וכן הציוני לבני לוי להרוג את החוטאים
בעגל אמר בשינוי ממה שנצטווה (להלן ט"ז ט"ז ט"ז ט"ז ט"ז) וכן הא דאמרו רז"ל
(שנה טו) יום אחד הוסיף משה מדעתו. אלא כוונת רבינו, דבביאור המצוות
לדורות בארבעה הספרים אמרם בלי שום שינוי, אלא כמו שיצאו מפי ה',
מה שאין כן במשנה תורה שהרחיב ביאורו. אמנם אחר כך כשכתב את
התורה כתב הכל מפי ה', וכפי שביאורו לעיל בסמוך. וראה מה שכתב
רבינו בפרשת בשלח עה"פ (שמות טו ט) ויאמר משה אליהם איש אל יותר
ממנו דבר בקרבך, וז"ל: אולי כי מצוה זו משה מעצמו דן אותה, להיות
שראה כי ה' נותן להם דבר יום ביומו, זה גידו כי אין יום אחד מן היום
לחבירו וכו', עיי"ש. ג. באי"ה רבה (פסוקאמתו טז) פתח משה ואמר, רבינו
של עולם, לא רועה נאמן הייתי על ישראל ארבעים שנה ורצתי לפניהם
כסוס במדבר. ד. ראה מכות (טז) שכל דיבורי הוא לשון קשה. ה. כן
כתב רבינו שם. ו. בתיקונין: ומאן גרים דא, 'המורים', דאתמר בהון
(עיינין טז). יא. ראה בתורת חיים דברי רבינו בפרשת פינחס (מגדל טו טז).

א. אף שכתב רבינו דספר דברים משה מפי עצמו אמרן, עם כל זה פשוט

אור החיים

אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה. פרוש, לפי שְׁמַצִּינוּ שֶׁהוֹכִיחַ יִשְׂרָאֵל עַל מַה שֶּׁהִמְרוּ עַל יָם בַּיָּם סוּף, וַיֹּאמֶר הָאָמֹר וְהִלֵּא אוֹתָם שֶׁהִמְרוּ עַל יָם סוּף כְּבָר מֵתוֹ וְנִשְׁלְמוּ בַחֲמִשָּׁה עֶשְׂרֵי בָּאֵב שֶׁל שְׁנַת הָאָרְבָּעִים קֹדֶם מֵאֲמַר זֶה שֶׁל מֹשֶׁה, וְאִם כֵּן אֵלֶּה הֵצֵאן מֶה עָשׂוּ שְׂמוֹכִיחֵם. לָזֶה אָמַר אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה, פְּרוּשׁ, אִם הָיוּ הַדְּבָרִים מִפִּי ה' אֵין מְקוֹם לְדַבֵּר לָהֶם קְשׁוֹת, אֲכַל מֹשֶׁה הוּא הַמְּדַבֵּר וַיְכּוֹל לְיִסֵּר גַּם אוֹתָם שֶׁהָיוּ אֲזוּ פְּחוֹת מִבְּנֵי עֶשְׂרִים שְׁלֹא נִגְזְרָה גְזֵרָה, כִּי בֵּית דִּין שֶׁל מִטָּה מְעַנִּישִׁין מִבְּנֵי שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה, וְכַנְגֵּד אוֹתָן שֶׁהָיוּ בֵּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה בָּיָם סוּף הוּא שֶׁדִּבֶּר מֹשֶׁה קְשׁוֹת:

אֵל כֹּל יִשְׂרָאֵל. טעם אוֹמְרוֹ אֵל כֹּל יִשְׂרָאֵל, לְפִי שֶׁדִּבְרֵי מֹשֶׁה יֵשׁ שְׁנֵי עֲנִינִים: א' שֶׁהִחְזִיר לָהֶם הַתּוֹרָה, ב' שֶׁהוֹכִיחֵם עַל מַה שֶּׁכָּבַר עָשׂוּ. וְלָכֵל אַחַד, צְרִיכִין הַדְּבָרִים לְהִיּוֹת לְכַלְכֵּן. לְעֲנִין תּוֹרַת הַתּוֹרָה, כְּלוּם טַעַם שֶׁהִצְרִיךְ לְהִחְזִיר לָהֶם הַדְּבָרִים, מִשּׁוּם שֶׁחָשׂ לְאִיזָה אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁשָּׂכַח אִיזוֹ מְצוּהַ מִמְצוּוֹת ה', וְאֵין מְצִיאוֹת לְהַשִּׁיג דַּעַת

וְהוֹדִיעַ הַפְּתוּב כִּי מֹשֶׁה רַבְּנוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם אֵלֶּה הֵם הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר כֹּל יָמָיו מְעַצְמו, לְכַד הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה מֹה' לְדַבְּרֵם, הָא לְמַדַּת שְׂקִים וְדַבְרַת בְּס', וְדַבְּרֵיו אֵלֶּה כֹּל רוּאָה יַעֲיֵד כִּי בְּלֵן דְּבָרֵי תּוֹרָה וְחֻקְמָה וּמוֹסָר:

עוֹד יִרְמֹז עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: אֵלֶּה פֶּסֶל כֹּל הַדְּבָרִים חוּץ מֵאֵלֶּה, שְׂאִין מְדַרְגָּה שְׁוֶה לְדְבָרִים אֵלוֹ. וְנִתְּן הַפְּתוּב טַעַם מְעַלְתָּם: א' אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה, מִצַּד מְעַלַּת הַמְּדַבֵּר, שְׂאִין כְּמוֹהוּ עֲלִיּוֹן, כְּמוֹ שֶׁהָעִיד ה' לְשִׁנֵּי אַחֲיוּ כְּפִתוּב בַּתּוֹרָה (במדבר יב ו-ח). ב' אֵל כֹּל יִשְׂרָאֵל, מִצַּד מְעַלַּת הַנְּדַבֵּר אֵלָיו, אִמָּה שְׁלֵמָה: וְרַמְזוֹ עוֹד בְּאוֹמְרוֹ אֵל כֹּל יִשְׂרָאֵל, פְּרוּשׁ, לֹא לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהָיוּ נִמְצָאִים נִגְלִים שֵׁם בְּדוֹר הַהוּא לְכַד הָיוּ הַדְּבָרִים, אֵלֶּה לְכֹל יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר שֵׁם הָיוּ וְאֲשֶׁר עֲתִידִין לְהִיּוֹת, כִּי תּוֹרָה שֵׁם מֹשֶׁה בְּדַבְּרֵיו עֲלִיּוֹנִים אֵלוֹ, וְעַל כֹּל יִשְׂרָאֵל לְקַיֵּם כֹּל דְּבָר הַפְּתוּב בְּדְבָרִים אֵלֶּה. הָרִי שְׂאִין דְּבָרִים בְּעוֹלָם בְּמַדְרָגָה שְׁוֶה לְדְבָרִים אֵלוֹ. וְהוּא מֵאֲמַר אֵלֶּה הַדְּבָרִים, פְּרוּשׁ, וְאֵין דוּמָה לָהֶם:

תורת חיים

מִצַּד מְעַלַּת הַמְּדַבֵּר שְׂאִין כְּמוֹהוּ עֲלִיּוֹן כְּמוֹ שֶׁהָעִיד ה' לְשִׁנֵּי אַחֲיוֹ. וְכֵן כָּתַב רַבְּנוּ בְּפִרְשַׁת בְּרַכָּה (לֵבָן ב' 6): וְאוֹמְרוֹ 'הַבְּרַכָּה' בַּה' א', מַעֲיָדָה הַתּוֹרָה שֶׁהִיא הַמְּעוּלָה וְהַמְּשׁוּבַחַת יוֹתֵר מְכּוּלֵן. וְגַמְר הַכְּתוּב לּוֹמֵר הַדְּבָרִים שְׁבָהֵם תַּתְּעֵלָה עַל כָּל בְּרַכָּה. ה' א' אֲשֶׁר בִּרְךְ מֹשֶׁה, וַיְדוּעַ הוּא מְעַלְתוֹ, כְּמוֹ שֶׁאֲמַר אֱלֹהֵי עוֹלָם בְּהוֹכִיחוֹ אַהֲרֹן וּמִרְיָם (מַדְרַגַּת י"ז-יח). וְשֵׁם (פְּסוּק 1) פִּירְשַׁתִּי.

כִּי מֹשֶׁה רַבְּנוּ ע"ה אֵלֶּה הֵם הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר כֹּל יָמָיו מְעַצְמו. וְכֵן הֵבִיא בְּמֵאוֹר הַחַיִּים תַּלְמִיד רַבִּינוּ: אֵלֶּה הַדְּבָרִים, זֶה שֶׁאֲמַר הַכְּתוּב (לֵבָן י' 1) 'וְדַבַּר בְּס', כְּשֶׁאֵתָה רּוּצָה לְדַבֵּר, 'וְדַבַּר בְּס' בְּתוֹרָה, כִּי הִיא מֹשֶׁה כָּל הַדִּיבּוּרִים שֶׁלוֹ אִינֵם אֵלֶּה מִשֶׁל תּוֹרָה, זֶהוּ שֶׁאֲמַר אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה, וְלֹא אַחֲרֵי־כֵן.

אור החיים המבואר

מֹשֶׁה, וְכֵן לּוֹמֵר שְׂאִין הַמְּדַרְגָּה שֶׁל דְּבָרֵי שֶׁאֵר הַנְּבִיאִים שְׁוֶה לְדְבָרִים אֵלֶּה שֶׁנֶּאֱמַרוּ מִפִּי מֹשֶׁה, כִּי דְבָרִים אֵלוֹ מְצִיּוּם בְּמַעֲלָה עֲלִיּוֹנָה. וְנִתְּן הַפְּתוּב אֵת טַעַם מְעַלְתָּם יוֹתֵר מִשֶׁאֵר הַנְּבִאוֹת, שֶׁהוּא מִשְׁתֵּי סִיבּוֹת: א' - הַמְּעַלָּה הָרֵאשׁוֹנָה הִיא אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה, מִצַּד הַחֲסִיבוֹת מְעַלַּת הַמְּדַבֵּר, שְׂאִין כְּמוֹהוּ עֲלִיּוֹן בְּדִרְגַת הַנְּבִאוּת, כְּמוֹ שֶׁהָעִיד ה' לְשִׁנֵּי אַחֲיוֹ [נ-אהֲרֹן וּמִרְיָם] כְּפִתוּב בַּתּוֹרָה (במדבר יב ו-ח) 'אִם יִהְיֶה נְבִיאֲכֶם ה' בְּמִרְאָה אֵלָיו אֲתוֹדֵעַ בְּחִלוֹם אֲדַבֵּר בּוֹ לֹא כֵן עֲבָדֵי מֹשֶׁה וְגו' פֶּה אֵל פֶּה אֲדַבֵּר בּוֹ וּמִרְאָה וְלֹא בְּחִדּוֹת וְתִמְנַת ה' יִבְטִי' וְגו'.".

מעלת אלו הדברים שהיו אל כל ישראל ולכל

הדורות

ב' - הַמְּעַלָּה הַשְּׁנִיָּה שִׁישׁ לֵאלוֹ הַדְּבָרִים הִיא, שֶׁהֵם נֶאֱמַרוּ אֵל כֹּל יִשְׂרָאֵל, וּמַעֲלָה זוֹ הִיא מִצַּד מְעַלְתַּת הַנְּדַבֵּר [נ-שׁוּמַע הַדְּבָרִים שֶׁנֶּאֱמַרוּ] אֵלָיו, וְהַשׁוּמַעִים כֹּאֵן הֵלֵא הֵם אִמָּה שְׁלֵמָה

וְהוֹדִיעַ הַפְּתוּב, כִּי מֹשֶׁה רַבְּנוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם נִהַג כֵּן, כִּי רַק אֵלֶּה הַדְּבָרִים הַכְּתוּבִים כֹּאֵן, שְׂאִין הֵם כִּי אִם דְּבָרֵי תּוֹרָה וִירָאָה, הֵם הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה כֹּל יָמָיו מְעַצְמוּ וּמַדְעַתוֹ, כְּבָר [חוּץ-מֵאוֹתָם] הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה מֹה' לְדַבְּרֵם, וְאֵף אֵלוֹ הַדְּבָרִים שֶׁדִּבֶּר מְעַצְמו לֹא הָיוּ דְבָרִים בְּטָלִים חֲלִילָה". הָא לְמַדַּת שְׂקִים מִשֶׁה מַצּוֹת 'וְדַבְרַת בְּס', שֶׁלֹּא דִיבֵר אֵלֶּה מֶה שֶׁנִּצְטוּוּהוּ מִפִּי הַגְּבוּרָה, וְאֵף כְּשֶׁדִּבֶּר מְעַצְמו לֹא הִיא אֵלֶּה כִּי אִם 'אֵלֶּה הַדְּבָרִים' וְלֹא דְבָרִים בְּטָלִים חֲלִילָה. וְדַבְּרֵיו אֵלֶּה הַאֲמוּרִים בְּחוּמֵשׁ דְּבָרִים, הֵנָּה כֹּל רוּאָה יַעֲיֵד כִּי בְּלֵן דְּבָרֵי תּוֹרָה וְחֻקְמָה וּמוֹסָר.

ה. 'אלה' - למעט שאר נבואות שאינם במעלה כזו

עוֹד יֵשׁ לְפָרֵשׁ שְׂרַמְזוֹ הַכְּתוּב עַל זֶה הַדֶּרֶךְ: אֲמַר אֵלֶּה לְשׁוֹן מִיעוּט, וּפְסָל [-וּמִיעוּט] כּוּזָה אֵת כֹּל הַדְּבָרִים שֶׁנֶּאֱמַרוּ בְּנְבוּאָה עַל יַדֵּי שֶׁאֵר הַנְּבִיאִים חוּץ מֵאֵלֶּה שֶׁנֶּאֱמַרוּ עַל יַדֵּי

זוה מדברי איש האלהי הבעש"ט ז"ע שדיבר עם תלמידיו סיפורי מעשיות מעניני עולם הזה, והמה דברים גבוהים ברום עולם. וזה הוא המבואר בגמרא (ר"ל סו"ס ט). אמרו עליו על רב שלא שח שיחה בטילה כל ימיו, איך אפשר זה, אך לפי הנ"ל ניחא. עכ"ל. ועיי"ש עוד. יג. וראה בדברי רבינו שם (פסוק 1) במעלת הנבואה של משה רבינו על פני שאר נביאים. וראה בתורת חיים דברי רבינו בפרשת ברכה (לֵבָן ב' 6).

יב. על דרך זה הביא במאור החיים לתלמיד רבינו, ראה בתורת חיים. ובתפארת שלמה כתב על דברי רבינו, וז"ל: ויש להפליא הלא מרע"ה בן שמונים שנה היה קודם שקבל התורה ומלך בכוש ימים רבים, ואיך כל ימיו לא דבר רק דברי תורה. אך הנה זה הוא ענין סוד ליראי ה' ולחושבי שמו, אף על פי שעוסקים ומדברים בדברי עולם הזה, מכל מקום מחשבתם קשורה ודבוקה בהש"ת ב"ה כל הימים וכל דבריהם בקדושה, וכמו שידענו

אור החיים המבואר

לָקַח [לדחות את דברי האומר כן] אָמַר הכתוב כי דברים אלו הם אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה, פְּרוּשׁ, שלא נאמרו דברים אלו אלא מפני שמשנה הוא האומרים, ואכן אִם הָיוּ אלו הַדְּבָרִים נאמרים מִפִּי ה', אִין מִקּוֹם ולא נכון היה לְדַבֵּר לָהֶם קְשׁוֹת ולהוכיחם על כך, וכל זאת מפני שאין בית דין של מעלה עונשין בפחות מעשרים שנה (במ"ד י"ד)^{טו}, ואלו שעמדו עתה לפני משה לא היו בני עשרים שנה בעת המרידה בקריעת ים סוף, ולא חלה עליהם הגזירה שימותו במדבר ולא יכנסו לארץ ישראל, ומפני כן אף ה' לא היה מדבר עמם קשות על כך. אָבָּר מפני שִׁמְשָׁה הוּא הַמְדַבֵּר את דברי התוכחה הללו, והוא יְבֹרָ לְיִסָּר נָם את אוֹתָם האנשים שְׁחִיו אִין [בזמן המרידה בקריעת ים סוף] פְּחוֹת מִבְּנֵי עֶשְׂרִים שָׁנָה, שְׁלֹא נִנְדָּה עליהם הַגְּזֵרָה למות במדבר, והטעם לכך הוא כִּי כל דין זה שאין מענישים בפחות מבן עשרים שנה אינו אמור אלא בבית דין של מעלה, ואילו בֵּית דִּין שֶׁל מִטָּה מְעַנְיָשִׁין כְּבֹר מִבְּנֵי עֶשְׂרֵה שָׁנָה (שם), וְנִבְנָד אוֹתָן שְׁחִיו מִבְּנֵי עֶשְׂרֵה בְּנֵים סוֹף אוֹלָם עֵדִין לא הגיעו לכלל עשרים, שנותרו בחיים והיו נוכחים במעמד התוכחה, אליהם הוּא שֶׁדִּבֶּר מֹשֶׁה קְשׁוֹת באומרו 'על סוף'.

- עם ישראל כולו, ללא יוצא מן הכלל^{טז}, ואילו אצל שאר הנביאים לא תמלט נבואתם מכך שלא כל ישראל ישמעוה. וְרָמַז עוד הכתוב בְּאֹמְרוֹ אֵל כֹּף יִשְׂרָאֵל, פְּרוּשׁ שבא לרבות באומרו 'כל', כי לֹא רק לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁחִיו נִמְצָאִים חיים וְנִגְזָרִים שָׁם בְּדוֹר הַהוּא לְכָר [בלבד] הָיוּ הַדְּבָרִים מְכוּוּנִים, אֲלֵא שֶׁהֵם נאמרו לְכָל יִשְׂרָאֵל מִמֶּשׁ, הֵן אלו מאותו הדור אֲשֶׁר שָׁם הָיוּ וְהֵן אלו מדורות הבאים אֲשֶׁר עֲתִידִין לְהָיוֹת ולבוא לעולם^{טז}, כִּי לא דברים בעלמא הוא שדיבר משה כי אם דברי תוֹרָה שָׁם מֹשֶׁה^{טז} בְּדִבְרָיו עֲלִינוּנִים אֵלֶּה, והלא דברי תורה נצחיים הם וכוחם יפה לכל הדורות, וְעַל כֵּן יִשְׂרָאֵל מוטל לְקַבֵּל כֹּף דִּבְרֵי הַכְּתוּב בְּדָבָרִים אֵלֶּה, ואילו שאר הנביאים גם בנבואותיהם שנאמרו לדורות אין דבריהם אמורים לדורות הקודמים, וממילא אין כל ישראל מצוי בכלל דבריהם. ונמצא שגם מצד השומעים יש ב'אלה הדברים' מעלה יתירה על שאר דברי נבואה שנאמרו ברבות הימים. הָרִי שֶׁמְכַל הַטַּעֲמִים האמורים עולה שָׁאִין עוד דְּבָרִים שנאמרו בְּעוֹלָם שֶׁהֵם בְּמִדְרָגָה שְׁוֶה לְדָבָרִים אֵלֶּה. וְהוּא מֵאִמֵּר אֵלֶּה הַדְּבָרִים, פְּרוּשׁ, רק דברים אלה הם במעלה עליונה מאד, וְאִין עוד דוֹמָה לָהֶם בדרגתם וחשיבותם.

א. 'אל כל ישראל' - כי דיבר חזרת התורה וגם דברי

תוכחות

אֵל כֹּף יִשְׂרָאֵל. צריך לתת טעם לאומרו אֵל כֹּף יִשְׂרָאֵל. ואם נאמר שכוונת הכתוב להודיענו כי כאן דיבר משה אל כל ישראל ללא יוצא מן הכלל, הנה עדיין צריך לדעת מפני מה אכן הקפיד כאן לדבר אל כולם יותר מבשאר הפעמים שדיבר אליהם. ויש לפרש, שטעם הדבר הוא כִּפְי שְׁמִצְיָנוּ שְׁחִיו כֹּף אֵל יִשְׂרָאֵל עַל מַה שְׁחִיו מִיָּדָה [שחזור] וביאר לָהֶם את התוֹרָה, ב' - שְׁחִיו כֹּף אֵל מַה שְׁכָּר עָשׂוּ. וְלִכְרֵךְ אַחַד מאלו הענינים, הן חזרת התורה והן דברי התוכחה, צְרִיכִין הַדְּבָרִים לְהָיוֹת נאמרים לְכָל דוּקָא, וכדלהלן. לְעֵינֵי חֲזָרָה הַתּוֹרָה הִיא לוֹ לאומרו בפני כולם, שהרי בְּכֹהֵם [וכי אין] הַטַּעֲם שְׁחִיו לְחִזְרוֹר [לחזור] לָהֶם את הַדְּבָרִים ולפרש את התורה, הוא רק מִשׁוֹם שְׁחִיו [שחושש] לְאִיָּה אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל שְׁאֹלֵי שְׁכַח אִיזוֹ מִצְוֵה מִמְצוֹת ה' או שהוא שוגה בהבנת התורה, וְאִין מְצִיאוֹת למשה לְחִשְׁבֵי דַעַת

'אשר דבר משה' - ולכן הוכיח גם על מה שעשו

פחות מבן כ'

אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה. יש לדקדק, מדוע נקט הכתוב לשון זה 'אשר דבר משה', ולא אמר כבכל המקומות 'ידבר משה אל כל ישראל', ומשמע שבא הכתוב להשמיענו ביותר שהדברים נאמרו על ידי משה^{טז}. ויש לומר הַפְּרוּשׁ בזה, לְכָפִי שְׁמִצְיָנוּ שְׁחִיו כֹּף אֵל יִשְׂרָאֵל את יִשְׂרָאֵל עַל מַה שְׁחִיו מִיָּדָה [שחזור] בקב"ה עַל יָם בְּנֵים סוֹף שְׁתֵּי פַעֲמִים, אחת בידידה ואחת בעלייה [פרכי"ט טו]^{טז}, כמו שדרשו בספרי (פיסקא א) את אומרו 'מול סוף'^{טז}, וְיִאמֵר הַאֹמֵר, וְהֵלֵא אוֹתָם האנשים שְׁחִיו עַל יָם סוֹף בְּכָר מִתּוֹ, וְנִשְׁלַמּוּ מִיתַת כּוֹלָם בְּחִמְשָׁה עֶשְׂרִי בְּאֵב שֶׁל שְׁנַת הָאֲרֶבְעִים לִבְצִיאַת מִצְרַיִם (איכ"ד פתיחתא ג)^{טז}, והיתה מיתתם קָרָם מֵאִמֵּר וְהֵלֵא מֹשֶׁה שֶׁהִיא באחד בשבט (פסוק א), וְאִם בֵּן אֵלֶּה הַצֵּאֵן [בני אותם האנשים] אליהם נאמרה תוכחתו של משה, מַה עָשׂוּ^{טז} ומה חטאו שְׁמִוּוֹתָם משה על כך^{טז}, וכי הוא פוקד עון אבות על בנים^{טז}.

מן החיים, והיו עומדים ומוציאין עצמן חמשה עשר אלף בפרוטרוט, חסרו שש מאות אלף. ובשנת הארבעים האחרון עשו כן, ומצאו עצמן שלמים, אמרו דומה שטעינו בחשבון. וכן בעשור ובאחד עשר ובשנים עשר ושלשה עשר וארבע עשר, כיון דאיתמלא סיהרא, אמרו דומה שהקב"ה ביטל אותה גזירה מעלינו וחזרו ועשוהו יום טוב. כא. לְשֶׁה"כ בשמואל (ב מ ט) ויאמר הנה אנכי חטאתי ואנכי העייתי ואלה הצאן מה עשיתי. כב. ראה דבר' (ב ט) 'יוסף עליכם ככם' (פסוק י) אמר רבי אחא, יכולין היו ישראל לומר לו, רבינו משה, אנו יש בנו אחד מכל הדברים שאתה מוכיחנו, וקבלנו תוכחותיך, אלא שתקו, לפיכך הוא אומר 'ככם', צדיקים כיוצא בכם מקבלים תוכחות ושותקים. כג. יש לדייק בדברי רבינו שנקט דווקא אותם שהמרו על ים סוף, לפי שאלו שהיו בים סוף בני י"ט שנה, לא מתו במדבר, אף על פי שכשהמרו אחר כך במרגלים כבר היו בני עשרים. וכפי שכתב להדיא בפרשת שלח (ממל"ד טז), שנענשו רק אותם שכאשר התחילו ישראל להלך על ה' ביציאת מצרים היו בני עשרים, עיי"ש. כד. בַּטַּעֲם הדבר שבית דין של מעלה אינם מענישים בפחות מעשרים, ראה בדברי רבינו בפרשת תשא (פסוק י ט), שעד גיל זה עדיין כל שלמה דעתו בהכרח שהמוטל ובהשכלת הידיעה ובתגבורת המספיק להערכת המלמה, לשכוח כח המסית ולנצח תאות הטבעיות, ולהשכיל לרצון הנפש, ולהבחין את אשר ידבר בלבו אם לאושר. ובהיותו בן עשרים, הנה הוא שלם בדעתו להחזיק מגן וצינה בתגבורת השכל וההבחנה והבחירה בדרך החיים.

די. ראה בדברי רבינו בפרשת מטעי (ממל"ד ג) בחשיבות קדושת כללות ישראל. וראה גם בדברי בפרשת ברכה (לפ"ג ב) טו. וכמו שכתוב בפרשת נצבים (לפ"ג ט) 'כי את אשר ישנו פה עמנו עומד היום לפני ה' אליהו ואת אשר איננו פה עמנו היום'. וברש"י: ואף עם דורות העתידים להיות. טז. כִּשְׁשֵׁה"ב (לפ"ג ז) 'זאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל'. ז. אור יקר. ובאור בחיו פירש שהקשה לרבינו מדוע כפל הכתוב עוד (פסוק י) 'אל בני ישראל'. ובוכרין לחיים כתב, שהיה לו לומר 'אלה דברי משה'. יח. בַּעֲרִיבִין: עשר נסיונות ניסו אבותינו להקב"ה, שנים בים וכו'. שנים בים, אחת בידידה ואחת בעלייה. בידידה, דכתיב (שמות י ט) 'המבלי אין קברים במצרים'. בעלייה, כדרכ הונא. דאמר רב הונא, ישראל שבאותו הדור מקטני אמנה היו, כדרכה בר מרי. דאמר רבא בר מרי, מאי דכתיב (מל"א יו ק) 'זימרו על ים בים סוף ויושיעם למען שמר', מלמד שהיו ישראל ממרים באותה שעה, ואומרים כשם שאנו עולים מצד זה כך מצרים עולים מצד אחר וכו'. יט. בַּסִּפְרִי: 'מול סוף', מלמד שהוכיחם על מה שעשו על הים שהמרו על הים והפכו עורף כלפי משה שלש מסעות. רבי יהודה אומר, המרו על הים והמרו בתוך הים, וכן הוא אומר זימרו על ים בים סוף. כ. בַּאִיכ"ר: חמשה עשר באב מאי היא וכו', רבי אבין ורבי יוחנן אמרי יום שביטל החפר מתי מדבר. אמר רבי לוי, כל ערב תשעה באב היה משה מוציא כרוז בכל המחנה, ואומר צאו לחפור, והיו יוצאין וחופרין בקרית, וישנין בהן, לשחרית יהיו מוציא כרוז ואומר קומו והפרישו המתים

בְּמִדְבָּר בַּעֲרָבָה מוֹל סוּף בֵּין־פָּאָרָן

אוכח יתהון על דחבו
במדברא ועל דארגיזו
במישרא לקבל ים סוף בפארן

רש"י

במדבר. לא נמדצר היו, אלא נערצות מואב, ומהו נמדצר, אלא נשזיל מה שהכעיסוהו נמדצר שאלמרו (שמות טו א) מי יפן מומתנו וגו' (ספרי טז): בערבה. נשזיל הערבה, שחטאו נשזיל פטור נשזיל ערצות מואב (טז):

מוֹל סוּף. על מה שהמרו צים סוף, נצואס לים סוף שאלמרו (שמות יד טז) הַמְּגָלִי לֵאמֹן קִצְרִים מְמַלְכִים, וכן נשזיל ממך הים, שנאלמרו (מלכים יא ז) וַיִּמְרוּ עַל יַם צִים סוּף, כלאיחא נערצין (טו) (ספרי טז): בֵּין פָּאָרָן

אור החיים

באפן אחר, והוא, כי במקרא מועט למד משה כללות יראת ה' ומדות ההגונות הצריכין להולכיכם בתורת ה', והם מדות תשע:

ה'א' שיהיה לוקח מדתו של אברהם, דכתיב (בראשית יד א) 'לְאַבְרָם הַעֲבָרִי', והוא מה שרמז באומרו בַּעֲבָר:

ב' שיהיה מדרות בלבו תמיד, באומרם ו"ל (ברכות ט) טובה מדרות אחת בלבו של אדם ממאה

מלקיות, והוא מה שרמז באומרו הירדן: ג' מדת הענוה, באומרם ו"ל (עירובין נד) לעולם ישים אדם עצמו כמדבר, ועין מה שפרשתי בפרשת יתרו בפסוק 'וַיִּסְעוּ מִרְפְּדִים' (שמות יט ב), והוא מה שרמז באומרו בַּמְדָּבָר:

ד' שתהיה הענוה בדרך הנאות, לא בדרך הפחיתות הנמאס, כמו שכתב הרמב"ם בהלכות דעות (פה).

תורת חיים

במקרא מועט למד משה כללות יראת ה' ומדות ההגונות וכו'. וכעין זה הביא במאור החיים תלמיד רבינו, וז"ל: 'אלה הדברים' וגו', דברים רמז משה רבינו בפסוק זה באלו הפרטים שפרט, שלכאורה מה צורך יש לדעת כל כך 'בעבר הירדן במדבר בערבה' וכו'. שמעו אחי ורעי מה שרמז פה קדוש והוא משה רבינו ע"ה בפסוק זה: 'אלה הדברים אשר דבר משה', 'בעבר', רמז לישראל שיהיו במדת אברהם העברי, ועוד שיש לישראל להיות עובר כמו אורח בעולם הזה, ולא לקבוע על ימיו בהבל העולם. וזהו 'הירדן', ר"ל להיות ורדה על סמאל המפתח אותנו. 'במדבר', ר"ל תורת הענוה, כמו שאמרו רז"ל (עירובין נד) המדבר הזה כל העולם דורכין אותו, כך אתם. ולא כמדת שכתב הרמב"ם וז"ל ואל יאמר אדם מאחר שהענוה היא מדה חשובה, אני אלך ואשב עם פחותים ונכזים, אלא כינונית, זהו שאמר 'במדבר' שאני אומר והוא תורת הענוה, תהיה 'בערבה', ר"ל ערב. ועוד אמרו רז"ל לעולם יהיה אדם עניו ואל ילמוד מענוות סמאל, והוא אחד ממצות ה', היא 'הוכח תוכיח את עמיתך' (ויקרא יז), אם יבא השטן ויאמר לך אחוז בתורת הענוה ואומר מי אנכי להוכיח את הרבים צריך אני להוכיח לך, אל תשמע עונה הזאת, משום שכל ישראל ערבים זה לזה, זהו שרומז בתיבת 'בערבה'. 'מול סוף', סוף אדם למות, ישים אדם נגד פניו יום המיתה שהוא סוף של אדם - 'מול סוף'. 'בין פארן ובין תפל', צוה משה לישראל שיש לאדם להראות פניו עם כולל מאירות, והוא כוונת התנא (אבות פ"א מ"ח) הוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות. וגם כן אם יש לו יגון, או יהיה לו בלבו, ובפרט יגון של עבירות שאדם עושה אותם, זהו שרומז בין פארן ובין תפל. 'פארן' לשון פאר, 'ובין תפל' ר"ל תפל, כמו

בעל השגיון מי הוא והשגיון מה הוא, לזה קבץ כלן והחזיר להם התורה, שבאמצעות פן יהיה ביד כל אחד מחסורו. גם לענין התוכחות, אם יוכיח מקצתן, יש להם להתרעם מה נשתנו אלו מאלו: עוד אפשו שכלל במאמר אל כל ישראל גם לאותן שכבר מתו, שבתוכחותיו דבר על הראשונים ועל האחרונים, על דרך אומרו (ישעיה מג כז) 'אֲבִיךָ הִרְאִשׁוֹן חֲטָא':

בַּעֲבָר הַיַּרְדֵּן. נתעכב מלהוכיחם עד שהיו בעבר הירדן, שראו שהגיעו למחוז חפצם, שאז יקבלו מוסרו, ולא מקדם שהיו מרחקי התקוה ונפשם קצרה, ולא יטו אזנם להשפיל בתוכחותיו: וְאוֹמְרוּ בַּמְדָּבָר בַּעֲרָבָה וגו'. רבותינו ו"ל דרשו (ספרי פיסקא א) שהוכיחם על מה שעשו בַּמְדָּבָר וגו'. ואפשו לפרש כל הכתוב בדרך רמז

וראה עוד דברי רבינו בפרשת חוקת (מסעי טז ט) : ואומרנו 'וממדבר מתנה', פירוש, מה שזכו נחליה, לא זכו אלא לצד שהיו מחשיבין עצמן כמדבר, וכמו שפירשנו בפסוק וַיַּחֲנוּ בַּמְדָּבָר (שמות יז ט) שהתורה אינה נקנית אלא באמצעות הענוה והשפלות. ובפרשת עקב (לע"א ט) כתב רבינו: ורמז בתיבת 'עקב' מדת התורה, שיהיה אדם הולך עקב בצד גודל בענוה ושפלות, ואז ישכיל לשמוע בלימודים, והוא אומרנו 'תשמעו' גם בכינוי לנשמעים, לומר שבאמצעות שאדם משים עצמו כעקבים יתגלו לו ויבין סתרי תורה.